

सोळाव्या-सतराव्या शतकांतील गोव्यातील ख्रिस्ती साहित्याची भाषा

डॉ. सुनिता उग्रस्कर
मराठी विभाग, गोवा विद्यापीठ
ताळगांव पठार - गोवा.

भारतीय भाषांमध्ये दोन प्रमुख भाषांची मुळे दिसतात ती म्हणजे एक आर्य भाषा आणि दुसरी द्रविड भाषा. आर्य भाषा ही उत्तर भारतामध्ये अस्तित्वात असलेली दिसते, तर द्रविड भाषा ही दक्षिणेकडे जास्त प्रमाणात प्रभावी असलेली जाणवते. राज्यक्रांती, धार्मिकक्रांती व सामाजिकक्रांतीमुळे भाषिक परिवर्तने घडून येतात. या प्रक्रियेत समाज ढवळून निघतो आणि त्याचा परिणाम स्वरूप समाजात नवीन आचार-विचार, नवीन जीवनमूल्ये निर्माण होतात व त्याचा प्रभाव भाषेवर पडतो. परकीय सत्तेमुळे त्यांच्यावर अनेक बंधने निर्माण होतात. यामध्ये परकीयांची भाषा ही त्यांच्या भाषेवर आपले वर्चस्व गाजवू लागते.

समाज व भाषा याचा संबंध अन्यन्यसाधारण असा आहे. या दोन्ही संज्ञा एकमेकांना पूरक असलेल्या दिसतात. प्रत्येक समाजाची विशिष्ट स्वरूपाची भाषा असते. समाजामध्ये अनेक धर्माची, जातीची माणसे असतात. त्या त्या व्यवसायाभिमुख, स्थानाभिमुख त्यांच्या भाषेला वैशिष्ट्य प्राप्त होते. भाषेत आर्थिक स्तरभेदानुसार जसे भेद आढळतात, तसेच जातिव्यवस्थेनुसारही भाषाभेद आढळून येतात. हे भाषाभेद अभिव्यक्तिच्या पद्धतीवर आधारलेले असतात.

संस्कृत या देववाणीचे अधिष्ठान असलेल्या बोलीला सामाजिक प्रतिष्ठा प्राप्त झाली. देशी शब्दांचा भराणा असलेली भाषा ही गावंढळ व अशुद्ध भाषा समजली जात असे. संस्कृत नाटकांत नोकरवर्गाची भाषा प्राकृत असे; तर मराठी किंवा इतर अनेक भाषांतील साहित्यात नोकरवर्गाच्या भाषेमध्ये वेगळी भाषिक रूपे आढळतात. त्या भाषेकडे केवळ एक भाषा म्हणून न पाहता, त्या भाषेकडे तुच्छतेने पाहिले जाते. भाषिक भेदाची ही एक सामाजिक बाजू आहे. गोवा हा प्रांतही याला अपवाद नाही.

भाषिक मागासलेपण व सामाजिक मागासलेपण ह्या गोष्टी एकाच दिशेने जाणाऱ्या आहेत. जातिपरत्वे व स्थलपरत्वे पुनः भाषेमध्ये भेद असलेले दिसतात.

रशियन भाषाशास्त्रज्ञ म. ड. इसायॅव्ह हा साधी बोली, लिखित बोली व भाषा यात भेद करतो. ज्या बोलीत लेखन मुळीच होत नाही ती साधी बोली; ज्या बोलीत पत्रे लिहिण्यात येतात, किरकोळ कथा, गीते, पंथीय सोपी पुस्तके वगैरे निर्माण होतात ती लिखित बोली, आणि जिच्यामुळे बुद्धिमान व्यक्ती आपल्या सूक्ष्म संवेदना, भावना व विचार स्पष्टपणे व सुंदर पद्धतीने प्रकट करू शकतात ती भाषा, असे त्या भेदांचे संक्षिप्तपणे वर्णन करता येईल. १ याच्यातून भाषा व समाज याचा संबंध लक्षात येतो.

लोकजीवनांमध्ये देशीभाषेला फार महत्त्व आहे. अगदी पुरातन काळापासून याच देशीभाषेतून वाय निर्माण झाले. या वायाचे रूपांतर कालांतराने लोकसाहित्यात झाले; आणि बहुजन समाजाच्या भावजीवनाशी हे साहित्य समरस झाले. लोकभाषेतूनच लोकप्रबोधन करण्याची परंपरा अगदी प्राचीन काळापासून असलेली दिसते. ज्ञानदेव, नामदेव, कबीर, गुरुनानक, रोहिदास अशासंप्रया अनेक संतकवींनी लोकभाषेतून साहित्यनिर्मिती केली. अनेक शतकांनंतर त्यांच्या साहित्यातील भाषेत परिवर्तने होत गेली. मध्ययुगीन मराठी वायाचा विचार करीत असताना ज्ञानदेवांनी मांडलेल्या अध्यात्मज्ञानाचा प्रचार आणि प्रसार ज्ञानदेवानंतर अनेक कवींनी आपल्या वाणीच्याद्वारे भक्तजनांपर्यंत पोचविला. ज्ञानदेवांच्या काळात समाज हा उच्चवर्गीयांचा, अभिजनांचा विचार अधिक प्रमाणात करीत असलेला दिसतो. ग्रांथिक भाषा ही उच्चभूसमाजाची मत्केदारी बनलेली होती. सामान्य माणूस किंवा बहुजन समाज हा त्या उच्चवर्गीय समाजाच्या भाषिक अवकाशात अपवादानेच आढळत असे. ज्ञानदेवोत्तर काळात अनेक बहुजनसमाजातील संतकवी आपल्या भक्तिच्या कसोटीवर जनसामान्यात वावरू लागले व उच्चभू समाजातील मत्केदारी संपुष्टात आली. भक्तिज्ञान हे केवळ काही लोकांपुरतेच मर्यादित होते, ते बहुजनसमाजापर्यंत पोचले. लोकभाषेतून निर्माण झालेल्या साहित्याला सामाजिक वर्चस्व प्राप्त झालेले दिसते. ते साहित्य हे अधिकाधिक जनमानसाशी समरस झालेले आढळते.

डॉ. वि. बा. प्रभुदेसाई यांचे देशीभाषेच्या संदर्भातील मत असे आहे हे परदेशी मिशनरी लोकव्यवहार सुलभ व्हावा यासाठी देशी भाषांचा अभ्यास करीत असत. या बाबतीत फ्रांसिस्कन, दोमिनिकन वगैरे अन्य ख्रिस्ती पंथीयांपेक्षा जेजुइट

पंथीय पाद्रीनी विशेष आस्था व उपक्रमशीलता प्रागट केली असल्याची साक्ष इतिहास देतो. या देशभाषा म्हणजे लोकांच्या नित्याच्या व्यवहारातील बोली आणि सुशिक्षित लोक लेखनवाचनाकरिता वापरित असलेली प्रांथिक भाषा. एतद्देशीय शिक्षित व अशिक्षित अशा दोघांशीही व्यवहार सुकर व्हावा या उद्देशाने प्रथम स्थानिक बोलींचा अभ्यास करण्याकडे या धर्मोपदेशकांचा कल असणे स्वाभाविकच आहे. त्या काळात विदेशी लोकांच्या उपयोगाकरिता म्हणून जे कोश व व्याकरणे तयार करण्यात आली ती या स्थानिक बोलींचीच आहेत. (प्रांथिक भाषेची नव्हे), हे ध्यानात घेण्यासारखे आहे. २ सतराव्या शतकांत अनेक मिशनरी लेखक-कवीनी गोव्यातील तत्कालीन लोकभाषेचा वापर केला असावा.

सतराव्या शतकामधील गोव्यातील भाषा

पोर्तुगीजांचे गोव्यात आगमन झाल्यानंतर धर्मप्रसारकांकडून धर्मातरासाठीच्या अमानुष छळाला सुरुवात झाली. धार्मिक वास्तुशिल्पे, मंदिरे, मठ, देवदेवतांच्या मूर्ती त्याचबरोबर तत्कालीन धार्मिक साहित्य नष्ट करण्यात आले याचा उल्लेख अनेक ठिकाणी सापडतो. गोव्यात अगदी प्राचीनकालापासून शिलालेख व ताम्रपटाची जी निर्मिती झाली त्याचा शोध अनेक संशोधकांनी घेतलेला आहे. डॉ. प्रभुदेसाईंच्या मते गोमंतकातील जुन्या शिलालेखांचा आणि ताम्रपटांचा विचार केल्यास ते संस्कृत, मराठी आणि फारशी या भाषांत कोरले असल्याचे आढळून येते. ३ तसेच इ. सनाच्या चौथ्या शतकापासून अठराव्या शतकाच्या अखेरपर्यंत सापडलेले कोरीव लेख हे दक्षिणी ब्राह्मी, दक्षिणी वळणाची नागरी व कन्नड या विविध लिप्यांमध्ये असलेले दिसतात. ४ गोव्यातील काही प्राचीन शिलालेख पाहता त्यामध्ये गोव्यातील फोंडा तालुक्यातील शिरोडे येथे केलेल्या उत्खननात सापडलेला ताम्रपट, राजा- भोज नृपती देवराज यांचा ताम्रपट म्हणून ओळखला जातो. भाषा व लिपी- संस्कृत; दक्षिणी पद्धतीची. वर्ष व तिथी- माघ वद्य १२, १२ वे शासनवर्ष, अंदाजे इ. स. ४ थे शतक. ५ हा गोव्यातील आद्य ताम्रपट म्हणून पाहता येतो. गोव्यात भोजाचे एकूण तीन ताम्रपट उपलब्ध झाले आहेत. इतर दोनही ताम्रपटांची भाषा संस्कृत व लिपी दक्षिणी पद्धतीची कीलक शीर्षक लिपी; राजवंश, भोज नृपती पृथिवीवर्मन; दुसरा ताम्रपट हा इ. स. ६ व्या किंवा ७ व्या शतकातील आहे. त्याच्यानंतर कदंब नृपती जयकेशी यांचा इ. स. १०५३ मधील ताम्रपट, संस्कृत, नागरी लिपीमध्ये आहे, तसेच कदंब जयकेशी (प्रथम) यांचा इ. स. १०५४ मधील शिलालेख कन्नड मध्ये आहे. तर कदंब राजा त्रिभुवनप्रदेव यांचा इ. स. १०९९ मधला शिलालेख

संस्कृत नागरीमध्ये आहे. शके ११७२ मधला ताम्रपट कदंब राजा षष्ठदेव (द्वितीय) व त्याचा मेहुणा कामदेव यांचा संस्कृत नागरी मध्ये आहे. महामंडलेश्वर वीरवर्मन यांचा शिलालेख वर्ष वाचता येत नसून हळे कन्नड मध्ये आहे. ६ गोव्यातील काही प्राचीन शिलालेख पाहता त्यामध्ये आत्माराम शेट वेंरेकर यांच्या संग्रही असलेला शके १२७१ (इ. स. १३४८) मधील ताम्रपट होय. याशिवाय वेळशी-सत्तरी येथील इ. स. १४०२ मधील शिलालेख व बांदिवर्डे-फोंडे येथील नागेशाच्या देवालयातील इ. स. १४१३ मधील शिलालेख विशेष उखनीय आहे. ७ गोमंतकातील जुन्या शिलालेखांचा आणि ताम्रपटांचा विचार केल्यास ते संस्कृत, मराठी व फारशी या भाषांत कोरले असल्याचे आढळून येते. एकंदरीत, गोव्यात सापडलेल्या एकूण कोरीव लेखांपैकी संस्कृत भाषेतील लेखक जास्त प्रमाणात उजेडात आलेले दिसतात. गोव्यातील ताम्रपट व शिलालेख पाहता त्यामध्ये संस्कृत भाषेचा वापर अधिक झालेला दिसतो. त्यामध्ये गोव्यातील कोंकणी भाषा कुठेच आढळून येत नाही. यावरून ही भाषा केवळ बोलण्यासाठीच जुन्याकाळी वापरत असल्याचे दिसते.

सोळाव्या-सतराव्या शतकातील गोव्यातील लोकभाषा व आजची गोव्यातील 'कोंकणी' भाषा याचे स्वरूप पाहत असताना फार मोठा फरक जाणवत नाही. गोव्यात आज जी कोंकणी भाषा म्हणून प्रचलित आहे तिची घडण ही इ. स. दहाव्या ते तेराव्या शतकाच्या दरम्यान होत होती. आधुनिक भारतीय भाषांचा हा जन्मकाळ होता. केवळ भारतीय नव्हे तर युरोपातील आधुनिक भाषांचाही हाच जन्मकाळ होता. आणखी एक योगायोगाची गोष्ट अशी की युरोपियन आणि भारतीय साहित्यनिर्मितीचा काळही साधारणपणे एकच म्हणजे तेरा-चौदावे शतक हाच मानला जातो.

इटालियन, स्पॅनिश, फ्रेंच, जर्मन, इंग्लिश या भाषांतल्या प्रमाणेच हिंदी, गुजराती, मराठी, बंगाली या संस्कृतोत्पन्न भाषांतही तेराव्या चौदाव्या शतकांत साहित्यनिर्मिती होऊ लागली. ८ मराठी भाषेचा उगम सातव्या शतकाची अखेर किंवा आठव्या शतकाचा प्रारंभ मानला जातो. बाराव्या शतकांत स्थापन झालेल्या महानुभाव पंथातील ग्रंथकारांनी तत्कालीन अनेक बोलींचा वापर आपल्या लेखनामध्ये केलेला आढळतो. 'लीळाचरित्र' व श्री गोविंदप्रभुचरित्र' या महानुभाव ग्रंथांमध्ये डॉ. कोलते यांच्या मतानुसार व-हाडी बोलीचा वापर केलेला आढळतो. बा. द. सातोस्करांच्या मतानुसार मराठीहून गोव्यातील भाषेची परंपरा भिन्न असती तर याच कालखंडात त्या भाषेमध्ये साहित्यनिर्मिती व्हायला हवी होती; परंतु सोळाव्या शतकांच्या

प्रारंभपर्यंत तशी ती झालेली दिसत नाही.

सोळाव्या शतकांत स्थानिक लेखकांनी लिहिलेले तत्कालीन भाषेतील फार थोडे साहित्य उपलब्ध आहे. मिशनऱ्यांनी तत्कालीन भाषेत ग्रंथ लिहिले आहेत आणि ते उपलब्ध झाले आहेत; परंतु त्यांच्या ग्रंथ लेखनाची प्रेरणा वेगळी होती. तत्कालीन भाषेला त्यांनी 'कोकणी' असे म्हटले असून पुढे ते म्हणतात की कोकणी ही त्या काळातही आजच्याप्रमाणे बोली होती आणि मराठीतूनच ग्रंथनिर्मिती होत होती असे गृहीत धरले तर कोकणीप्रमाणेच १५ व्या शतकांच्या अखेरपर्यंत मराठी ग्रंथरचना ही गोव्यात झालेली दिसत नाही. तशी ती झाली होती, पण कालप्रवाहात नष्ट होऊन गेली असे म्हटले तर तिचा ट्रेख मिशनऱ्यांनी जे मराठी ग्रंथ पुढे हिंदू धर्माचे खंडन करण्याच्या हेतूने गोळा केले व त्याच्या याद्या केल्या त्यात असायला हवा होता. ९ विद्वानेची भूमी असलेल्या गोव्यात तेराव्या ते पंधराव्या या शतकांच्या दरम्यान भारतातल्या इतर ठिकाणच्या प्रमाणे स्थानिक भाषेत ग्रंथ रचना का झाली नाही? याचे उत्तर देताना सातोस्कर म्हणतात की तत्कालीन वस्तुस्थितीकडे पाहता गोव्यात त्या काळी विद्वान पंडित होते, साधु-संत नव्हते. महाराष्ट्रात वा इतर प्रदेशांत स्थानिक भाषांतून प्रथम लेखन केले ते संतकवीने. तत्त्वज्ञानाचा आणि भक्तीसाहित्याचा बहुजनसमाजात प्रसार व्हावा हा त्यामागचा उद्देश होता. या उलट गोव्यात जे विद्वान पंडित होते त्यांनी ग्रंथरचनेसाठी कोणती भाषा वापरली असावी असा एक प्रश्न निर्माण होतो. परंपरागत चालत आलेली संस्कृत भाषा सोडून स्थानिक भाषेचा वापर करणे त्यांना योग्य वाटत नव्हते. नवे संस्कृत ग्रंथ रचणे किंवा जुन्या ग्रंथांवर टिका-टिपण्या लिहिणे हे काम गोव्यातील विद्वान मंडळी त्या काळातही करीत असावी आणि काल प्रवाहात ही ग्रंथरचना नष्ट होऊन गेली असावी असा एक समज निर्माण होऊ शकतो. तत्कालीन विद्वान पंडितांनी निर्माण केलेले ग्रंथ जर धार्मिक ग्रंथ नसेल तर धर्म प्रसारासाठी आलेल्या पोर्तुगीज मिशनऱ्यांना हे ग्रंथ नष्ट करण्यामागचे कारण कोणते असावे? कारण ते धार्मिक ग्रंथ नव्हते आणि लोकमानसावर त्याचा धार्मिकदृष्ट्या प्रभाव असण्याचे कोणतेही कारण नव्हते. मिशनऱ्यांना बहुजनांच्या प्रत्यक्ष वाचनात येणारे तत्कालीन भाषेतील धार्मिक ग्रंथ नष्ट करून नव्या धर्माचा प्रसार करायचा होता, म्हणूनच नवख्रिस्त्यांची वाचनाची भूक भागविण्यासाठी त्यांनी नवे कोकणी मराठी ग्रंथ लिहिले आणि आपल्या स्वतःच्या उपयोगासाठी त्या भाषांची व्याकरणे तयार केली. हे सातोस्कर यांचे मत पटण्यासारखे आहे. या बाबतील लक्ष्मीकांत व्यंकटेश प्रभू भेंब्रे यांचे मत असे आहे की पाद्रीच्या बळजबरीने वा अनुकरणाने

अक्षरांचे व शब्दांचे उच्चार विकृत झाले, शिष्ट रूपे जनतेच्या श्रवणात येण्याचे बंद झाल्याने बोलीची शैली विकृत झाली. अशिष्ट रूपे वाढली व बळावली. पुष्कळ शिष्ट शब्दांचा लोप झाला व बोलीही अर्थवहनास असमर्थ बनल्या. '१० किर्यादांच्या भासे'ला तेव्हा कोणतेही विशेष नाव नव्हते. ती भाषा सतराव्या शतकांतली कानारी किंवा ब्राम्हणांची सामान्य बोली अथवा सासणीकडील स्थानिक बोली ही राहिली नव्हती. ११ भेंब्रे यांच्या म्हणण्याप्रमाणे मराठी ही उच्चवर्णीयांसाठी तर कोकणी ही खालच्या स्तरावरील माणसांची भाषा असलेली दिसते. तिसवाडी, सासणी व बार्देश या महालांतल्या कॅतालिक जनतेची भाषा नष्ट झाली नाही, तरी ती अपभ्रष्ट झाली यात शंका नाही. तिचे शुद्ध रूप बदलू लागले. भाषाशास्त्राच्या दृष्टीने अनेक मोठे दोष तिच्यात शिरले व वाढले. पुढे ते म्हणतात, चरगुती बोलीला त्यावेळी 'हेंगाडी' किंवा 'यंगाडी' असे म्हणत यामागे हीनगंड अर्थ नसून बोलीचे साधेसुधे स्वरूप तो शब्द दर्शवीत असे. आपल्या राज्यांतील जनतेवर बळजबरीने कॅथलिक पंथ लादल्यानंतर त्या जनतेत पंथप्रसार करण्याचा प्रयत्न राज्यकर्त्यांसमोर व पंथश्रेष्ठीसमोर आला. फार प्राचीनकाळापासून गोव्यात मराठी भाषा प्रचलित होती. मराठी भाषेतील पुराणग्रंथ लोकांच्या वाचनात होते. ती भाषा शिकण्यासाठी आठ जेजुइत पाद्री निवडण्यात आले, ते म्हणजे तॉमाश इशेव्हाव (थॉमस स्टीफन्स)-ब्रिटिश, इशेव्हाव द क्रुज (येतियान-द-ला-क्रुवा)-फ्रांसी, आर्तोनियु साल्दाञ्ज-पोर्तुगाली-इतालीय, दियोगु रिबैरु-पोर्तुगाली, मिगेल-द-आल्मैद-पोर्तुगाली, जुवांव द पेद्रोज-इस्पान्यी, मानुयॅल द आब्रेव-पोर्तुगाली, व आणखी एक वरील आठपैकी तिघानी मराठी भाषेत ओवीबद्ध पुस्तके लिहिली. यामध्ये थॉमस स्टीफन्स यांचे 'क्रिस्तपुराण', येतियान-द-ला क्रुवा यांचे 'पीटरपुराण' व आर्तोनियु-द-साल्दाञ्ज यांचे 'सांतो आंतोनीची जिवित्वकथा'. इतरांना मराठी भाषा वश होईना म्हणून जेजुइत मंडळीनी ठरविले की यापुढे (१६४० च्या सुमारास) मराठीत व ओवीत पुस्तके लिहिण्याचे सोडून देऊन गद्यात सासणीच्या ब्राह्मणाच्या बोलीत (तीला त्यांनी कानारी असे म्हटले आहे) पुस्तके लिहावी. हे ही गद्य लेखन निर्मितीमागचे कारण म्हणून पाहता येते. त्यानंतर आर्तोनियु साल्दाञ्जने आंतोनीच्या अचर्यांवर एक, रिबैरुने एका दौत्रिनीचे भाषांतर, आल्मैदने वनवाळ्याचो मळो' व पेद्रोजने देवाची एकाग्र बोलणी ही गद्य पुस्तके लिहिली. आब्रेवने काही लिहिल्याचा पुरावा मिळत नाही. ही पुस्तके छापूनही तयार झाली. १६६० च्या सुमारास मराठ्यांचे प्राबल्य फारच वाढले तेव्हा मराठे व गोवेकर

यांमधील बंध तोडून टाकण्याशिवाय गत्यंतर नाही असा विचार पोर्तुगीज कालीन राज्यपाल कोन्ही-द-ताव्होरा यांच्या मनात आला व त्याने जाहीर हुकूम काढला की तीन वर्षांच्या आत लोकांनी आपली भाषा बोलण्याचे सोडून पोर्तुगाली भाषा बोलावी. १२ यानुसार पुढे आणखी काही ग्रंथनिर्मिती होणे शक्य होते पण पोर्तुगीज धोरणामुळे त्याला मुकावे लागले असे म्हणता येईल.

सोळाव्या-सतराव्या शतकातील ग्रंथाची भाषा पाहता त्यातील भाषिकरूपे कमी अधिक प्रमाणात भिन्न असलेली दिसतात. उदा. 'सर्वेश्वराचा ज्ञानोपदेश' मधील भाषा- सकळांस येक सत्यवंत देव सर्वेश्वर आहे म्हणुन खरी गोष्टी ॥ पण त्याच सत्यवंत देवान वेवेगळ्या मुलकास ॥ राज्यास वेवेगळे देव फर्माविले म्हणुन येक बुधीवंत सांगतो ॥ म्हणजे जैसे येक थोर पातळा अपल्या साऱ्या मुलकास वेवेगळे अपले थोर माणुसें राज्यस्तीती करायाला ठेविलो ॥ तसेंच सर्वेश्वर वेवेगळ्या मुलकास देवकाम करायाला वेवेगळे देव ठेवीतो म्हणुन ॥

पाद्री थोमस स्टीफन्सकृत 'दौत्रिन क्रिस्ता', १६२२-सांता क्रुसाचिए कुरुवेन सोडय आमकां परमेस्परा आमच्यां दुस्तांतुले, बापाचिए नावीं, आणी पुत्राचिए आणी स्पिरिता सांताचिए. आमें जेजुस. क्रिस्तावं म्हणजे कितें? क्रिस्तावं म्हणजे, जो कोणु जेजु क्रिस्ताचें साख सुमुर्ति सतेमानिता, आणी उचारिता तो. आतांनियु-द-साल्दाञ्जकृत सांतो आंतोनिची अचर्यां' - तुमंगेली काई येकी वस्तु सांडल्यारि; होउ कोणेइ चोरिल्यारि सांतो आंतोनिची भग्ति, ताचें सुमरण चितन बरवी प्रमाणि तुमि कऱ्या, आणी ताच्या पुण्यान परमेस्पूर तुमंची वस्तु तुमंकां ठावी करुनु दित; त्या भितरि परमेस्पराची कृपा, पापा पासावत तुमंकां जरि अंतरत, तरि वेगीं सांतो आंतोनिच पायां पडा, ताच्या पुण्यान, अंतर्लली कृपा, तुमंकां मेळत; ती मेळत; खेवी बरवे गुण तुमंकां लागती, आणी त्रियेचि परमेस्पराचे कृपे भितरि मर परियेंत्र अंतिं पावसात; . रिबैरुकृत क्रिस्ती दोक्त्रीन' - त्यां भितलें एक आउंकमथ भासुनु वैकुंठ प्रथुमी सकल, हेर स्वर्गावरि, हेर जें कांय देवान भ्रमंड रचिलां, ताचे भाइल्यान निज वैकुंठ म्हणताति, हेर फलाणिये कडे आस म्होंणु जळपताति, तांकां बंदु नां, येक चित नां. पण आमंचे सनु सर नां, तें परमेस्परांन आपुल्या उतरान रचिल्लें, तांतु, आपल्यां भतांक आपुलें दरुसन दाखवंच्याक. तांचें सांगातीं नसरतलें सर्व सुख भोगुंक, त्याचि केवल वैकुंठांतु परमेस्परांन आपुलिण दये काकुळतिन आमां समेस्तांक व्हेल्या पुरो. देवाचीं येकांय बोलणी' या मधील उतारा-दुलबा जेजु, तुज्या गुणा सारिखे मजेवरि उपकार करिसी म्होणु, विस्वार्सी तुजीए आधारीं आय्लां, तुज्यां कणिवळां नेत्रांची नदर

मजेवरि करि गा स्वामिया, आणी मजो सांभाळु करुंच्याक तुज्या डोळ्यां सरिसे हात जाउं दी. तुं मजो वकिलु, आणी सवेचि मज्या प्राणाचो जमिनी, तरि स्वामिया, मज्या भगसण्या खातिर तुज्या बापाक अखेपि मिनति करि, ह्या पासावत केती लाबु आमां दोगांकइ येत, तुका अकळु न्होय. हांव अपरादी आणी मुदली जिणी देखुनु, तुं जाणुनी मज्यां दोसांचो अपरिहार करुंक उभो राविलोसि म्होणु: ये अनाधिसिधा बापा, ये सर्व हुकुमदारा देवा ! तुज्यां चरणांवरि मस्तक ठेवुनु तुका शेरण आइलां. ग्रंथाची भाषा ही पूर्णपणे लेखकसापेक्ष असते का हे आपल्याला तपासून पाहता येईल. लेखक सिमांव गॉमिश या लेखकाविषयी माहिती देताना प्रा. प्रियोळकर म्हणतात, सिमांव गॉमिश याचा जन्म व्हीर्मेल्य (पोर्तुगाल) येथे १६४७ साली झाला. गोव्याच्या जेजुईट सोसायटीत त्यानें १६६१ साली प्रवेश केला. पुष्कळ वर्षे गांवचा मु्य धर्मोपदेशक म्हणून त्यानें सासष्टी(गोवें) येथे काम केलें आणि तेथील स्थानिक भाषेत प्राविण्य मिळविलें, १७०९ साली 'देशु' येथें त्यानें क्रिस्ती मिशनची स्थापना केली. तो रायतूर(गोवें) येथें १७२२ सालीं वारला. '१३ येथे गॉमिश यांनी सासष्टी गोवे येथे काम केले व तेथील स्थानिक भाषेत प्राविण्य मिळविले. पुढे त्यांनी देशावर म्हणजे हा देश घाटावरचा कोणता भाग आहे हे कळण्यास मार्ग नाही. बहुतेक बेळगांव धारवाडकडचा लिंगायताची आसपास वसती असलेला एकादा गांव असावा असे प्रा. प्रियोळकरांचे मत आहे. १४ मिशन स्थापन केले व दोनचार वर्षांतच स्थानिक लोकांच्या उपयोगाकरिता त्यानें 'सर्वेश्वरांचा ज्ञानोपदेश' हा ग्रंथ देशावरच्या भाषेत व देवनागरी लिपीत लिहिला. गॉमिश यांची भाषा पाहता व पाद्री मिगेल यांची भाषा पाहता त्यातील शब्दरूपे ही भिन्न असल्याची जाणवते. गोव्यातील भाषा आत्मसात करूनही देशावरच्या भाषेत ग्रंथ निर्मिती गॉमिश यांनी केलेली आढळते.

पाद्री मिगेल यांच्या भाषेवरही आज प्रचलीत असलेल्या मंगळूरी शैलीचा प्रभाव आढळतो. मंगळूरी भाषेचे हे उदाहरण पाहता त्यातील काही शब्दरूपे पाद्री मिगेल यांच्या भाषेत आढळतात. यामध्ये आलेली आस, तिनि, हाडुनु, म्हळ्यारि, दखिण, आनी, दिताति अशी शब्दरूपे वनवाळ्याचो मळो' मध्ये असलेली दिसतात.

कानारी' शब्दाचा नामनिर्देश

डॉ. प्रभुदेसाईंच्या मते, जुन्या काळांत गोमंतकीचा वापर केवळ बोलण्यापुरताच होत असल्यामुळे तिला एखादें सर्वमान्य नांव देण्याची आवश्यकता त्यावेळी भासली नसावी. १५

पोर्तुगीज राज्यकर्ते आणि धर्मप्रसारक स्वतःला सूचेल

त्याप्रमाणे या बोलीचा निर्देश करित होते. असे सांगून डॉ. प्रभुदेसाई गोव्यातील भाषेच्या प्राचीन नामनिर्देशासंबंधी माहिती देताना प्रो. पिसुर्लेकरांचे मत नोंदवितात, सन १५१२ सालच्या आफोस द आल्बुकेर्क यांच्या एका आज्ञापत्रात आंतोनियो नावाच्या एका बाटलेल्या गोमंतकीयाचा 'कानारी' या शब्दाने त्रेख केला आहे' यावरून उपलब्ध पुराव्यावरून १५१२ साली प्रथमतः एका गोमंतकीयाचा 'कानारी' असा निर्देश केल्याचे दिसून येते. गोवा बेटांतील हिंदूंच्या देवालयांच्या मालकीचा जमीनजुमला जेजुइतांच्या सांव पाव्ल कॉलेजला देण्यासाठी ३ जानेवारी १५५३ रोजी केलेल्या एका प्रस्तावांत तो शेवटी 'कानारी' भाषेत वाचण्यात आल्याचे नमूद आहे. १६ प्रा. प्रियोळकरांच्या मते 'कानारी' या शब्दाचा उगम कानडी या शब्दाशी काही लोक जोडतात; परंतु किनारा या मुसलमानी शब्दाचा तो अपभ्रंश असावा. अरब लोकांचा कोकणच्या दक्षिण किनाऱ्यावर व्यापार चाले त्यांनी किनाऱ्यावरच्या लोकांना कानारी म्हणजे उरींशी' असे नांव दिले व त्याचेच पोर्तुगिजांनी कनारी-कानारी असे रूप केले असावे. १७ Declaração da Doutrina Christan (Declaração de Fe Christa क्रिस्तावांचे दौत्रिनीचो अर्थ) हा ग्रंथ इ. स. १६३२ मध्ये रायतूर गोवा येथे प्रकाशित केला. रोबर्तो बेलार्मिनो नामक जेजुइत कार्दिनच्या दौत्रिनीचे सासष्टीच्या ब्राम्हणाच्या बोली'त भाषांतर केले, ज्याला पादरी मार्कुश जॉर्जिच्या दौत्रिनीहून अधिक महत्त्व होते. हे पुस्तक लिस्बनच्या बिब्लियांतिक नासियांनालाच्या खास विभागात आहे. या पुस्तकाची एकंदर प्रकरणे एकवीस असून पाने (Folios) एकशे सात आहेत. याला फिरंगी (पोर्तुगीज) व कानारी अशा दोन प्रस्तावना आहेत. कानारी प्रस्तावनेचा आरंभ असा आहे. हे कार्तिल्येचे आरंभी माका मना आयलां, नव्या क्रिस्तावांक, पण भौ करुनु कोंकण्याक समजवच्याक, की तांतु जे लिहिलां, तें वाचितल्यांक, हांव वाचिललें ऐकतांचि, हें नांव वैकुंठ नावाडिल्ल्या वगता, तें आणि काय न्होय बगर ज्या अस्थानांतु सत्यवंतु परमेश्वरु आसा, वा आपुल्या भक्तांक सदृष्ट प्रघटता, तोचि सदैव अस्थान कळतां, तेणेप्रमाणि पाद्री नोसाच्या वोरसांवांतु जें म्हळ्य, म्हणजे तुजी पाराइजु म्हणतावं, हे जाणपजाण हावें आधी केला, कित्या कोंकणे मनुश जे आसती, तेवइ आपुल्यां लटिका देवा-देवस्तानांचे स्वातेक वैकुंठ म्हणताती. तें खई आसा म्होणु निमिगिल्यारी, परोपरीनीं जाप दिताती." पाद्री तोमस इन्तेव्ह(स्टीफन्स) यांचा त्रेख त्याने आपल्या पोर्तुगीज प्रस्तावनेत केला असून त्याने आपल्या पुराणात व दौत्रिनिंत वैकुंठ असा शब्द योजिला आहे असे तो लिहितो.

वरील प्रस्तावनेत हिंदूना उद्देशून कोकणे असा शब्द

त्याने योजिला आहे. आज जिला कोकणी' म्हणतो त्या भाषेचा 'कानारी' असा आपल्या पोर्तुगीज प्रस्तावनेत त्याने निर्देश केला आहे. किनाऱ्यांवरील लोकांची (Coaster) भाषा 'कानारी' असा सोळाव्या सतराव्या शतकांत शब्द रुढ होता, पुढे कोकण्यांची म्हणजे हिंदूची भाषा ती कोकणी असा भाषावाचक शब्द मागाहून रुढ झालेला दिसतो. असे प्रियोळकरांचे मत आहे.

गोव्यातील भाषेला सोळाव्या सतराव्या शतकांत अनेक लेखक कवींनी या भाषेविषयीचा जो उल्लेख आपल्या लेखनांमध्ये केलेला आहे तो पुढीलप्रमाणे पाहता येईल. 'कानारी' या शब्दाशिवाय इतर अनेक नांवे जी या भाषेच्या संदर्भात उपयोगात आणलेली आहेत ती डॉ. प्रभुदेसाई यांनी आपल्या सतराव्या शतकातील गोमंतकी बोली' या ग्रंथात नमूद केली आहेत ती अशी-

-पाद्री एंरिको एंरिकिश हा गोव्याहून कोइंब्र (पोर्तुगाल) येथे पाठविलेल्या आपल्या ता. १२ नोव्हेंबर १५४६ च्या पत्रात गोव्यातील भाषेला Lingua natural (एतद्देशीय भाषा) म्हणतो. -फादर स्टीफन्स १६१६ साली प्रसिद्ध झालेल्या आपल्या क्रिस्तपुराणाच्या प्रस्तावनेत ब्राम्हणाची भास' असा त्रेख करतो.

-१६२२ साली प्रसिद्ध झालेली फादर स्टीफन्सची 'दौत्रिन क्रिस्तां' ही ईरारपर उरपरीळा मध्ये लिहिली असल्याचे खुद लेखकांचेच नमूद केले आहे. स्टीफन्सच्या दौत्रिनीच्या (१६२२) सुरुवातीला ती छापण्यासाठी जेजुइत पंथाचा व्हिजिटर आंद्रें पाल्मैरु याने दिलेल्या परवानगीत डळपसेर ईरारपर (ब्राह्मणांची भाषा) असे म्हटले आहे. त्यांच्याच १६४० साली पहिल्याने छापल्या गेलेल्या व्याकरणाच्या पुस्तकाचे नांव Arte da Lingoa उरपरीळा म्हणजे कानारी भाषेचे व्याकरण' असे आहे.

- सासष्टी (गोवा) येथील मिशनच्या जेजुइत पाद्रींनी तयार केलेला व पाद्री दियोगु रिबैरु यांने १६२६ साली सुधारून वाढविलेला कोश 'कानारी' चाच आहे. पाद्री दियोगु रिबैरु यांच्या १६३२ साली प्रसिद्ध झालेल्या क्रिस्तावाचे दोक्त्रिनिचो अर्थ' च्या आरंभी जोडलेल्या इंकिझिशनच्या अधिकाऱ्यांच्या एका परवान्यांत रिबैरुचा प्रस्तुत ग्रंथ 'कानारी' भाषेत असल्याचे नमूद आहे.

-पाद्री दियोगु रिबैरु हा आपली 'दोक्त्रीन' (१६३२) Lingoa Bramana Vulgar म्हणजे ब्राह्मणांच्या चालू भाषेत' लिहिल्याचे सांगतो. त्याच्या आरंभी जो इंकिझिशनचा परवाना जोडला आहे त्यात शा डळपसेर उरपरीळा याच पाद्रीच्या नांवावर

एक कोश हस्तलिखित स्वरूपात आहे. त्यावर ज तेलरर्लीश्रीळे वर डब्लुपसेर उरपरीळा, १६२६, असा नामनिर्देश आढळतो.

-१६५५ साली प्रसिद्ध झालेला पाद्री आंतोनियो-द-सालदांजचा सांत आंतोनीसंबंधीचा गद्य ग्रंथ हा Lingua de terra corrente म्हणजे चालू देशी भाषेत आणि ब्राह्मणांच्या चालू भाषेत' Lingoa Bramana Vulgar असल्याचे नमूद आहे.

-पाद्री मिगेल-द-आल्मैद यांच्या १६५८ साली मुद्रित झालेला वनवाळ्याचो मळो' गरीवळा de Pastores यामध्ये आरंभी पाद्री मिगेल द आल्मैदाने बामण भासेन घडुनु लिहुनु उदेगिलो' असा त्रेख आढळतो तसेच १६५९ साली छापलेला पांचवा खंड ब्राह्मणांच्या भाषेत' आणि (देशी चालू भाषेत) Lingua Vulgar da terra मध्ये आहे. असे नमूद केले आहे.

-१६६० सालचा पाद्री जुवांव-द-पेद्रोझ यांचा Soliloquios Divinos हा ग्रंथ em Lingua de terra Bramana म्हणजे ब्राह्मणांच्या देशांतील भाषेत' लिहिला असल्याचे आंतोनियो-द-सालदांज याने त्या ग्रंथाला जोडलेल्या एका परवान्यांत म्हटले आहे. यापैकी कोणीही या भाषेला या कालखंडामध्ये कोंकणी भाषा' असा नामप्रेख केलेला आढळत नाही.

इटाली देशातून आलेल्या ईनाजियो आर्कामोनि (१६१५-१६८३) यांनी सगळ्या वरुसाचें वांजेल' म्हणजे सगळ्या वर्षाला लागू होणा-या शुभ-वर्तमानाचा कोंकणी गद्यांत केलेले भाषांतर, जे बायबला'च्या कुठल्याही भागाचा भारतीय भाषेत केलेले पहिले कोंकणीतील भाषांतर. त्याची एक प्रत रोमांतल्या बिलियॉतका काझानातेन्सि' (Biblioteca Casanatense) यामध्ये उपलब्ध आहे. याशिवाय त्याने १६६३ मध्ये 'शोधन-स्थाना' (Purgatory) संबंधी एक पुरोगातोरीची संसारी टिका' लिहिली त्याचबरोबर तुलनात्मक भाषाशास्त्राची पहिली म्हणता येण्याजोगी एक साहित्यकृती तयार केली ती म्हणजे गरपीर खपवळळरीळींश उपलरपपळळर शीं उशालरपळळर... (भारतीय संस्कृतीमध्ये प्रवेश करण्यासाठी कोंकणी आणि द्रखनी भाषेची दारे) हे पुस्तक अतिशय महत्त्वाचा दस्तऐवज म्हणून पाहता येते. यामध्ये लॅटीन भाषेत लिहिलेले कोंकणीचे व्याकरण, कोंकणी शब्दावली आणि वाक्प्रचार, देकानी म्हणजे द्रखनी भाषेविषयी चर्चा तसेच कोंकणी आणि मराठी भाषेतील साम्य आणि भेद दर्शविले आहेत. त्याचबरोबर त्या काळातील कोंकणी भाषेचे कन्दवी लिपीचे काहे नमुने दिलेले आहेत. १८ प्रभुदेसाईच्या मते १५११ साली हिंदुस्थानांत आलेल्या तॉमॅ पीरिश या पोर्तुगीज प्रवाशाने आपल्या सुम ऑरिएंताल' या १५१५ च्या दरम्यान लिहिलेल्या ग्रंथांत

उपलेपक्षा असा निर्देश केला आहे. पण जेजुइतांपैकी पाद्री मिगेल-द-आल्मैद यानेच पहिल्याने १६५८ साली गोमंतकीसाठी 'कोंकणिये' आणि 'कोंकणें' हे शब्द वापरलेले आढळतात. धोंकुली नांव जें आस तें दों उतरांचें मांडता, येक उतर फिरिगे भासेचें, हेर कोंकणिये भासेचें: फिरिगें जें आस तें दों, कोंकणें जें आस तें कुळी'. कित्या औतुब्रो म्हणजे कालाचो पलटु अर्थता, कित्या औतुब्रा म्हडन्या युरोपा विलाथे पछिमदिसे कडे गीमु पावसकालु होउनु पलटता: आणी पूर्वदिसे कडे, पावसकालु, गीमु होउनु वर्तता, आणी हो औतुब्रो म्हडनो हिये कोंकणस्थळिचे भासेन अर्थुनु पळेता, औतुब्रो, वा आस्विनो तेतुलोचि पाव:' (खंड ५ पृ. ४) १९ येथे लोकभाषा असे म्हणत असताना 'कोंकणस्थळिचे भासेन' असे म्हटलेले आहे. गोव्यातील भाषेला सर्वप्रथम 'कोंकणी' या नावाने याच काळात संबोधण्यात आले. या संदर्भातील प्रियोळकांचे मत ध्यानात घेण्यासारखे आहे. appears that the term Canarim (Persian word for 'coaster') was first given by the Arab-traders to the people on the Malabar Coast which was subsequently adopted by the Portuguese and applied to the native Christians of Goa' २० ते म्हणतात. गोमंतकाकडील ज्या बोलीला कोंकणी असे नाव देतात ती वास्तविक स्थलबोली (Regional dialect) नसून वर्गबोली (class dialect) आहे. या बोलीमध्ये ज्यांनी प्रथम लेखन केलें त्या ख्रिस्ती मिशनऱ्यांनी तिला Lingoa Bramana म्हणजे ब्राह्मणी भाषा, असे नाव दिलें आहे. ब्राह्मणी भाषा म्हणजे सारस्वतांची भाषा. सारस्वतांचा कोंकणे' असेही त्या काळीं म्हणत २१ लोकभाषा मध्ययुगीन धार्मिक साहित्याकडे पाहता मराठी भाषेमध्ये संतांनी जी रचना केली त्यामध्ये ज्ञानदेवांनी मराठी भाषेचा त्रेख व गौरव केलेला दिसतो. गोव्यातील ख्रिस्ती साहित्यामध्येही आपली रचना ही कोणत्या भाषेत करीत आहोत हे सांगण्याची प्रथा असलेली दिसते. क्रिस्तपुराणा' मध्ये फा. स्टीफन्सने, 'हें सर्व मराठिये भासेन लिहिलें आहे. हे आ देसिचे आं भासां भितुर ही भास परमेस्वराचे आ वस्तु निरोपुंसि योगे ऐसी दिसलि म्हणउनु, पण सुध मराठी मधिमा लोकासि नकळे देखुनु, हे आ पुराणाचा फळु बहुतां जनांसि सुफळु होउंसि, काए केलें, मागिले आं कवेस्वरांची बहुतेक अवघडें उतरें सांडुनु सांपुचेयां कवेस्वरांचिये रिनु प्रमाणें आनियेकें सोंपी ब्राह्मणांचे भासेची उतरें ठाई ठाई मिसरित करुनु कवित्व सोंपें केलें.' असे आपल्या गद्य प्रस्तावनेत नमूद केले आहे, तर याच ग्रंथात समाप्तीत देवग्रंथ मराठियेसि: अभंग केला' असा स्पष्ट

ऋख आहे. मराठी भाषेविषयी जो गौरोद्गार काढलेला आहे तो असा आहे

जैसी हरिळांमाजि रत्नकिळा। कि रत्नांमाजि हिरा निळा।

तैसी भाषामाजि चोखळा। भाषा मराठी॥१२२॥

जैसी पुष्यांमाजि पुष्य मोगरी। कि परिमळांमाजि कस्तुरि।

तैसी भाषांमाजि साजिरी। मराठिया॥१२३॥

पक्षिआंमध्ये मयोरु। वृक्षिआंमध्ये कल्पतरु।

भाषामध्ये मानु थोरु। मराठियेसि॥१२४॥

तारामधें बारा राशी।सप्त वारांमाजि रवी शशी।

यां दीपिचेआं भाषामधें तैसी। बोली मराठिया॥१२५॥

लोकबोलीची जी नांवे पाद्रीनी पुस्तकात वापरली आहेत ती अशी

१. Lingoa bramana vulgara (ब्राम्हणांची सामान्य बोली)

२. Lingoa vulgara (सामान्य भाषा) ३. Lingoa bramana

(ब्राम्हणांची बोली) व ४. canarim (कानाडी) काहींच्या मते

कानारी' याचा अर्थ कानडी असा आहे. भेंब्रे यांच्या मते ते कानडी

या अर्थाने असूच शकत नाही कारण कानडी भाषा व मराठी भाषा

यातील अंतर पाद्रींना ठाऊक होते. ४४ त्यांच्या मते पोर्तुगालच्या

सत्तेखाली असलेले तिसवाडी, सासष्टी, व बार्देश हे तीन महाल

कितीतरी निरनिराळ्या बोली बोलत होत्या. या महालांतील

एतद्देशीय ख्रिस्ती यांचा एक गट समजून त्यांना उद्देशून त्यांनी

कानारी' हा शब्द योजिला असावा असे वाटते. २२ पुढे ते असे

म्हणतात, 'कानारी' हा शब्द पाद्रीनी लोकबोलीला किंवा

लोकभाषेला उद्देशून वापरलेला आहे असेही म्हणता येईल. सासष्टी

हा शब्द भाषेच्या संदर्भात जो सांगितला जातो. त्यामागे त्याकाळी

मालवणी, चित्पावनी, सासष्टी अशी भाषेचे प्रकार सांगितलेले

असत. त्याकाळी महाराष्ट्री भाषेला राजमान्यता नव्हती किंवा ती

भाषा मानणारी एखादी प्रबल सत्ताही अस्तित्वात नसावी की

ज्यामुळे राजकीयांच्या मनात काही शंका आशंका निर्माण होऊन

त्यावर वादविवाद निर्माण व्हावे. नवख्रिस्त्यांना आपापल्या भाषेतून

पंथाची मूलतत्त्वे शिकवावी व आचार समजावून द्यावेत असा

दंडक त्रिदंत परिषदेने मान्य केल्यानंतर गोमंतकातही स्थानिक

नवख्रिस्त्यांना त्या त्या भाषेतून शिकवण देण्याचे कार्य काही

धर्मपंथीयाने सुरू केले. त्याकाळी व्हिगारियु जेराल' च्या पदावर

अधिष्ठित असणारा मिगेल व्हाज नामक पाद्री व पाद्री दियोगु बॉर्ब

या सहकाऱ्याने राजकीय अधिकाऱ्यांच्या पुरस्कारपत्रेकुलेजियु द

सां पाव्लु' नामक एक पाठशाला १५४१ साली स्थापन केली.

नंतर फ्रांसिस्कु हावियर यांच्याकडे पाठशाळेचे संचालनत्व देण्यात

आले. काही नवख्रिस्त्यांना जरूरीपुरते पंथाच्या आचारविचारांचे

शिक्षण देऊन त्यांस साहाय्यक बनविण्याचा त्या पाठशाळेचा उद्देश

होता. निरनिराळ्या भाषा बोलणाऱ्या लोकांच्या भाषाज्ञानाचा फायदा त्यामुळे घेता येणार होता. या पाठशाळेतच बाटवून कॅथोलिक बनविलेल्या गोमंतकीयांकडून काही युरोपी पाद्री भाषा शिकत असत. हावियर (झेवियर) स्वतः पंथाची मूलतत्त्वे लोकभाषेत आणण्यास देशी लोकांची मदत घेत असे. ४६ त्या काळातील अनेक ग्रंथ त्याची भाषा ही महाराष्ट्री किंवा मराठी भाषा असे ते खुद्द ग्रंथांमध्ये लिहित असत. भाषानामाचा ऋख करताना कित्येकदा ग्रंथकार हेच नामाभिधान वापरत असलेला दिसतो यावरून असे दिसते कि, ग्रंथकार आपल्या ग्रंथाच्या वा पुस्तकाच्या भाषेला महाराष्ट्री वा मराठी भाषा याच नांवाने संबोधित असत. २३ व्याकरणावरील एक पुस्तक भेंब्रे यांना बिब्लियोतेक नासियोनाल' मध्ये आढळून आले. ते म्हणजे 'प्रोकोकानिका एत देकानिका लींक्सि मानुआले' Pro Concanica et Decanica Linguis Manuale. लॅटिन भाषेचे व्याकरण नियम त्यात प्रथम दिलेले आहेत. नंतर सुमारे ६०० लॅटिन शब्द व गोमंतकी भाषेतले त्यांचे प्रतिशब्द लिहिलेले आहेत. कानडी लिपीच्या अक्षरांना 'कोकानिक' व नागरीच्या 'देकानिक' अशी नांवे आहेत.

या सगळ्या विवेचनातून असे दिसते की गोव्यामध्ये कोंकणी भाषेची अनेक रूपे आढळून येतात. जी धर्म, जात, व्यवसाय अशासंप्रया व्यवस्थेवर आधारलेली आहेत. त्याचप्रकारे पूर्व-पश्चिम आणि दक्षिण-उत्तरे कडील भाषेच्या रुपामध्येही फार मोठी तफावत जाणवते.

पोर्तुगालने हिंदूंचा छळ आरंभिला तेव्हा गोव्यातील पुष्कळ हिंदू घराणी दक्षिणेकडील कर्नाटकात किंवा केरळात जाऊन राहिली. त्या लोकांना 'कोकणे' असे नाव पडले. कोकण प्रदेशाहून आले ते 'कोकणे' असे नामांतर झाले. त्यामुळे कर्नाटकी कोकणे व केरळी असे भेद पडले. मूळ गोव्याचे ते गोवेकर कोकणे झाले. हा संकेत भाषिक नव्हता म्हणून प्रत्येक प्रदेशातील कोकण्यामध्ये अनेक भाषिक प्रकार होते जे आजही प्रचलीत आहेत. कानारी, कोंकणी, कोंकण या शब्दाचा उगम निरनिराळ्या प्रकारे सांगितला जातो. उरपरीळीश या शब्दाच्या नेमक्या अर्थाविषयी अनेक गैरसमज आहेत. स. गं. मालशे यांच्या मते पूर्वी पोर्तुगीज लेखक गोव्याच्या लोकांना आणि त्यांच्या भाषेला हा शब्द लावित असत. स्टीफन्सच्या व्याकरणाचे शीर्षक Arte da lingoa canarim असे आहे. तर दौत्रिन क्रिस्ताच्या दर्शनी पृष्ठावर Doutrina Christa em Lingoa Bramana Canarim असा निर्देश आहे. याच्यातून ख्रिश्चन कोकणी आणि ब्राम्हण कोकणी असा अर्थ काढता येणार नाही, कारण त्या काळी कोकणी

भाषेत आजच्या सारखा फरक आढळून येत नसावा'. २४ मालशे यांचे मत तपासून पाहता असे आढळून येते की पोर्तुगीजांनी जी साहित्य निर्मिती केली ती नवख्रिस्त्यांसाठी होती आणि त्यांनाच उद्देशून त्यांनी आपण ज्या भाषेमध्ये ग्रंथनिर्मिती करतो ती भाषा ही ब्राम्हणाची भाषा आहे असे म्हटले आहे, म्हणजेच ती हिंदू या धर्मातील लोकांमध्ये प्रचलीत असणारी असाही त्याचा अर्थ होऊ शकतो.

इतिहासकार्य वि. का. राजवाडे यांनी मिशनऱ्यांच्या भाषेला अपभ्रंश' असे संबोधले होते. २५ राजवाडे यांनी या ख्रिस्ती वायाच्या भाषेला अशुद्ध भाषा किंवा पैशाची भाषा असे म्हटलेले आहे पण ती भाषा ही अशुद्ध नसून ती तत्कालीन समाजाची भाषा आहे. सांतो आंतोनिची जिवित्कथा' या पुस्तकाच्या प्रस्तावनेमध्ये प्रा. प्रियोळकर म्हणतात की हे क्रिस्ती मराठी वाय रोमन लिपीत असल्यामुळे आणि लिप्यंतर पद्धतीच्या अपूर्णत्वामुळेही काही दुर्बोधता या वायाला प्राप्त झाली आहे, हे नाकारता येत नाही. पण त्याच बरोबर ही रोमन लिप्यंतराची पद्धती राजवाड्यांना नीट कळली नसल्यामुळे त्यांना ही भाषा जास्तच अशुद्ध वाटली हेही पण खरे आहे. २६ जेजुइत वायाच्या संदर्भात एक विशेष प्रियोळकरांनी सांगितलेला आहे तो असा आहे. सतराव्या किंवा त्या पूर्वीच्या शतकातील कोणताही मराठी ग्रंथ निःसंशयपणे कवीच्या हातचा म्हणता येईल, असा आज उपलब्ध नाही.

आपल्यापुढे असलेल्या ह्या सर्व ग्रंथांची भाषा पुढील लेखकांनी प्रतिलेख करताना जाणत किंवा नेणत केलेल्या बदलांमुळे, मूळ स्वरूपात राहिलेली नाही; परंतु सतराव्या शतकातील ख्रिस्ती मराठी ग्रंथ स्वतः कवीच्या नजरेखाली मुद्रित झालेले असल्यामुळे स्वतः कवीने स्वहस्ते लिहिलेल्या ग्रंथाप्रमाणेच त्यांना महत्त्व आहे हा या वायाचा विशेष म्हणता येईल. ख्रिस्ती मिशनऱ्यांनी धर्म प्रसारासाठी का असेना या ग्रंथांची निर्मिती केली व त्यामुळेच आज जुन्या काळी गोव्यातील लोकांची भाषिक रूपे पाहायला मिळतात. सोळाव्या-सतराव्या शतकांनी ख्रिस्ती लेखक-कवींचे गोव्यातील भाषेला आणि साहित्याला लाभलेले हे फार मोठे योगदान आहे.

संदर्भ ग्रंथ १. लक्ष्मीकांत व्यंकटेश प्रभु भेंब्रे यांचे अस्मितामधील साहित्य, गोवा, २००५, पृ. १५२, संपा. द. वा. तळवणेकर
२. फादर सिमांव गोमिश-कृत सर्वेश्वराचा ज्ञानोपदेश, पणजी, १९९४, पृ. १५ प्रस्तावना, संपा. अ. का. प्रियोळकर, वि. बा. प्रभुदेसाई
३. प्रभुदेसाई, वि. बा., सतराव्या शतकातील गोमंतकी बोली, मुंबई, १९६३, पृ. २८०

४. गोमंतकीय मराठी वाड्याचा इतिहास -खंड १, पणजी, २००३, पृ. ४४, संपा. डॉ. वि. बा. प्रभुदेसाई, प्रा. रवीन्द्र घवी
५. देव, शांतराम भालचंद्र, महाराष्ट्र व गोवे शिलालेख-ताम्रपटांची वर्णनात्मक संदर्भ सूची, मुंबई, १९८४, पृ. ३३४
६. तत्रैव, पृ. १४०, १४१, १४२, १४३
७. उ. नि. सतराव्या शतकातील गोमंतकी बोली, मुंबई, १९६३, पृ. २८०
८. सातोस्कर, बा. द., गोमंतकीय मराठी साहित्याचे शिल्पकार, खंड १ ला, पणजी, पृ. २२
९. तत्रैव, पृ. २२
१०. उ. नि., लक्ष्मीकांत व्यंकटेश प्रभु भेंब्रे यांचे अस्मितामधील साहित्य, पणजी, २००५, पृ. १२४
११. तत्रैव, पृ. १४६ १२. तत्रैव, पृ. २८९, २९०
१३. उ. नि., फादर सिमांव गोमिश-कृत सर्वेश्वराचा ज्ञानोपदेश, पणजी, १९९४, पृ. २
१४. तत्रैव, पृ. ३
१५. उ. नि. सतराव्या शतकातील गोमंतकी बोली, मुंबई, १९६३, पृ. २८१
१६. तत्रैव, पृ. २८२, मुळ संदर्भ, Documenta Indica, Vol. II, Rome 1950, p.576
१७. लेख-मराठीतील आरंभीच्या क्रिस्ती दौत्रिनी, अ. का. प्रियोळकर INDICA - The Indian Historical Research Institute Silver Jubilee Commemoration Volume, 1953, n५.324
१८. Konkani Manasagangotri, An Anthology of Early Konkani Literature, Chandor- Goa, 2000, n५. 53, Edited by- Gomes, Olivinho J. F.
१९. मिंगेल-द-आल्मैद, वनवाळ्याचो मळो, खंड ३ १५२ पु. व मा.
२०. अ. घ. झीळे Ikar, The Printing Press in India, Bombay 1958, p. 152
२१. प्रियोळकर, अ. का., ग्रंथिक मराठी भाषा व कोंकणी बोली, पुणे, १९६६, पृ. १३
२२. उ. नि. लक्ष्मीकांत व्यंकटेश प्रभु भेंब्रे यांचे अस्मितामधील साहित्य, पणजी, २००५, पृ. ४ तत्रैव, पृ. ४
२३. तत्रैव, पृ. १५
२४. मालशे, स. गं., फादर स्टीफन्स आणि त्यांचे क्रिस्तपुराण, पृ. १७
२५. विश्वनाथ काशिनाथ राजवाडे कृत ज्ञानेश्वरीची प्रस्तावना आणि ज्ञानेश्वरीतील मराठी भाषेचे व्याकरण, ज्ञानेश्वरीचे प्रस्तावना', मुंबई, १९७९, पृ. ४५, संपा. शं. गो. तुळपुळे
२६. पाद्री आंतोनियो-द-सालदांजकृत सांतो आंतोनिची जीवित्कथा, प्रस्तावना, मुंबई, १९५४, पृ. १२, संपा. अ. का. प्रियोळकर

